

Zdravko Klanjšček

Prof. dr. Tone Ferenc in vojaško zgodovino v Sloveniji

Zgodovinska revija, ki je posvečena sedemdesetletnemu jubileju in več kot štirim desetletjem bogate ustvarjalne dejavnosti zgodovinarja druge svetovne vojne in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem univ. prof. dr. Toneta Ferenca, bi nikakor ne smela biti brez orisa vojaško zgodovinske dejavnosti. Njegovo delo je bilo namreč ves čas v precejšnji meri tudi njen del, vojaška zgodovina narodnoosvobodilnega boja, ki ji je sam posvečal zelo veliko naporov, pa je brez dvoma integralna sestavina tematike zgodovine druge svetovne vojne in splošne zgodovine obdobja 1941-1945 na Slovenskem. Prof. dr. Ferenc je s svojimi deli in s svojo dejavnostjo močno vplival na tem ožjem zgodovinskem področju na druge avtorje, ki so se lotevali te tematike, jim tudi osebno pomagal in jih spodbujal.

Obravnava, kakršna je zasnovana v tej številki Prispevkov za novejšo zgodovino, je hkrati tudi vabljava priložnost, da poskušamo prikazati vojaško zgodovino pisje o drugi svetovni vojni na Slovenskem kolikor je mogoče celovito in z vidika širših časovnih razsežnosti. Več kot štiridesetletni časovni okvir nam daje tudi možnost, da njegov razvoj nekoliko bolj kritično vrednotimo in da značilnosti posameznih obdobjev razvoja tudi ocenimo.

Vojaško zgodovino pisje je bilo v drugi polovici narodnoosvobodilne vojne že močno prisotno. Že ustanovitev Znanstvenega inštituta pri Izvršnem odboru Osvobodilne fronte slovenskega naroda 12. januarja 1944, ki je bil dober mesec dni kasneje pri predsedstvu Slovenskega narodnega osvobodilnega sveta, je vsebovala široko zasnovano zamisel prihodnje znanstvene dejavnosti, v kateri je bila sestavni del vojaška zgodovina osvobodilnega boja. Znanstveni inštitut je namreč med drugim imel tudi nalogo, da pripravi arhivsko gradivo in znanstvene izsledke ter da "po znanstveni poti posreduje izkušnje narodno osvobodilne borbe znanosti sami".¹ Od marca 1944 je zbiral po dva izvoda sleherne publikacije, ki so jo izdali organi osvobodilnega gibanja, kasneje pa tudi arhivsko gradivo sploh. Ti napori so bili osnova organiziranega dela, ki je sledilo ob in po osvoboditvi, ko sta bila ustanovljena Inštitut narodnega osvobojenja in Muzej narodne osvoboditve. Slednji je kasneje združeval obe dejavnosti.

Najbrž bi lahko z gotovostjo trdili, da sta bila prva vojaška zgodovinarja, ki sta se lotevala širših vprašanj narodnega osvobodilnega boja, Dušan Kveder-Tomaž Poljanec in Jaka Avšič-Branko Hrast, oba znamenita generala narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Kveder je za Slovenski zbornik 1945 napisal vojaško zgodovinsko razpravo *Prva tri obdobja narodne osvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije*,² Avšič pa že prej brošuro *Naš prvi pohod v Slovensko Benečijo*,³ kar je v omenjenem zborniku povzel v članku *Prvo oznanilo beneškim Slovincem*.⁴

¹ Fran Zwitter: Naš Znanstveni inštitut. *Slovenski zbornik 1945*. Ljubljana 1945, str. 316.

² *Slovenski zbornik 1945*, str. 457-473.

³ Brošuro je izdal Glavni štab NOV in POS že leta 1944.

⁴ *Slovenski zbornik 1945*, str. 516-521.

Slovenski zbornik 1945 je objavil tudi obsežen *Pregled važnejših dogodkov v letih 1941-1945*, ki sta ga v Znanstvenem inštitutu pri predsedstvu SNOS pripravila kasnejša sodelavca prej omenjenih ustanov Janko Jarc in Jože Krall.⁵

Muzej narodne osvoboditve, ki je imel svoj sedež najprej v skromnih prostorih nasproti današnjega Ljubljanskega festivala, v Križankah, se je v prvih povojnih letih posvetil predvsem zbiranju arhivskega gradiva iz časov osvobodilnega boja. Pri tem je bil zelo uspešen najbrž prav zaradi pravočasno organizirane dejavnosti že med vojno. Ohranjeno arhivsko gradivo partizanskih enot, organov Osvobodilne fronte slovenskega naroda ter enot okupatorjev in njihovih pomagačev je bilo namreč res zelo bogato v primerjavi s količino gradiva, ki so ga mogli zbrati v drugih republikah Jugoslavije.⁶ Ceni se, da je bilo v skupni količini ohranjeno okrog sedem milijonov dokumentov. Po drugi plati pa najbrž ta ogromna količina virov ni mogla nikakor biti niti do današnjih dni v celoti izkoriščena ali vsaj podrobneje pregledana.

Tako široka dejavnost, ki je hkrati odražala značilnosti časa, pa je kmalu terjala preselitev Muzeja v večje prostore. Tako se je Muzej 'začasno' preselil v Cekinov grad na obrobju parka Tivoli. Tedaj je bilo vsem sodelavcem rečeno, da bo to le kratkotrajna lokacija. Začasnost pa traja vse do danes, ko je Muzej za novejšo zgodovino, ostal na istem mestu, kajti vse pobude v nadaljnjih desetletjih, da bi dobil bolj ustrezne prostore, so bile odložene ali pa so se razblinile.

Slovenska vojaška zgodovina narodnega osvobodilnega boja pa je v letu 1951 dobila širšo pomoč, do katere je prišlo pravzaprav zaradi spopada jugoslovanskega osvobodilnega in revolucionarnega boja s stalinsko politiko podrejanja držav v vzhodnem bloku. Da bi dokazali, kakšna je bila vloga Jugoslavije v vojni proti silam Osi, je Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske armade začel leta 1949 izdajati obsežno zbirko knjig *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov*. Nekateri načrtovani deli te edicije so bili tematske narave, vsaki od republik pa je bil namenjen poseben del.⁷

Šesti del *Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov* je bil namenjen Sloveniji. Imel naj bi šest knjig izbranih dokumentov, opremljenih z ustreznimi opombami. Vsak zvezek naj bi vseboval tudi dokumente okupatorjevih enot in poveljstev.

Ker je Slovenija že med vojno začela zbirati arhivsko gradivo po smernicah Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS, leta 1951 pa so tedaj to, že ogromno gradivo vestno urejevali v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani in tudi na lokalni ravni, je bila tedaj zavrnjena zahteva Vojaškega zgodovinskega inštituta, naj ta prevzame vojaško arhivsko gradivo. Prenesli naj bi ga v Beograd, da bi ga lahko urejevali centralistično. Razen političnih razlogov, ki so onemogočali uresničitev takšne zahteve, je k temu prispevalo tudi dejstvo, da je v primerjavi z arhivskimi fondi, ohranjenimi v drugih jugoslovanskih republikah, bilo slovenskega gradiva res veliko, njegova uporaba pa zaradi jezikovnih razlik in oddaljenosti Slovenije izredno

⁵ Prav tam, str. 697-767.

⁶ Mnogo dokumentov, ki so bili zakopani ali na kak drug način skriti med okupacijo, pa ni bilo več mogoče najti. Avtor tega članka je leta 1951 sodeloval v akciji, v kateri naj bi z vojaškimi minodetektorji odkrili arhiv, ki ga je dalo zakopati glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet v pozni pomladi leta 1942, preden je odšlo iz Ljubljane na svobodno ozemlje, vendar akcija ni bila uspešna.

⁷ Zanimiva je bila razvrstitev tematike: prvi del je bil namenjen Srbiji, drugi del vrhovnemu štabu NOV in POJ, tretji del Črni gori, četrti Bosni in Hercegovini, peti pa Hrvaški, šesti del je bil slovenski, sedmi pa namenjen Makedoniji.

težavna.⁸

Po ukinitvi slovenskih partizanskih enot in glavnega štaba leta 1945 bi uresničitev takšne zahteve imela hude in daljnosežne posledice, saj bi pomenila zmanjševanje, če že ne postopno ukinjanje spomina na narodnoosvobodilni boj. Vojaško zgodovinopisje bi bilo dolgoročno močno ovirano, morda pa se ne bi moglo niti razvijati.

Ker ni bila uresničena premestitev vojaškega arhivskega gradiva v Beograd, na vsak način pa je bilo treba izdati tudi šesti del Zbornika, so sklenili, da bo urednik slovenskega dela Zbornika deloval v Ljubljani pri Muzeju narodne osvoboditve. Svoje delo je začel leta 1951.⁹

V soglasju z ustreznimi republiškimi vodstvenimi organi je bil kmalu ustanovljen tudi skupni uredniški odbor pod predsedstvom Ivana Regenta, v katerem so bili iz Ljubljane univ. prof. dr. Metod Mikuž, Vlado Kozak in Franček Saje iz komisije za zgodovino pri Centralnem komiteju KPS, prof. Janez Kramar, ravnatelj Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani ter Jože Bertonec in Jože Šiška. V uredniškem odboru so bili iz Vojaškega zgodovinskega inštituta načelnik inštituta polkovnik Stevo Maoduš, načelnik oddelka Zbornik dokumentov NOV podpolkovnik Jovan Vujošević in urednik slovenskega dela Zbornika major Zdravko Klanjšček.¹⁰

Prva knjiga je izšla že naslednje leto v srbohrvaščini (5.000 izvodov) in slovenščini (2.000 izvodov) v založbi Vojaškega zgodovinskega inštituta. Ta knjiga je bila tiskana še enkrat v slovenščini leta 1965 v založbi Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Naslednje, 2., 3. in 4. knjigo, je v enaki nakladi založila v slovenščini Državna založba Slovenije. Vojaški zgodovinski inštitut je financiral tisk v obeh jezikih vključno s 4. knjigo, ki je izšla leta 1958. Vsebovala je izbrane dokumente do konca leta 1942.

Izhajanje Zbornika v slovenskem jeziku ni bilo načelno pravilno le s stališč o enakopravnosti narodov Jugoslavije, ki jih je bilo zakoličilo Drugo zasedanje AVNOJ, marveč je bilo edino pravilno z znanstvenega stališča, kajti za zgodovino so odločilni predvsem izvorniki.

Prve štiri in nekoliko še peta knjiga, ki je v slovenščini izšla dve leti kasneje, so bile vsebinsko sestavljene tako, da so bili v celoti vidni cilji osvobodilnega gibanja, razen boja proti okupatorjem tudi krepitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda kot njegove bojne organizacije, ter širjenje osvobodilnega boja na vsem slovenskem ozemlju kot bojnega dela naporov za uresničenje Združene Slovenije.

Nato pa je prišlo do sprememb. V Ljubljani se je od Muzeja narodne osvoboditve ločil novoustanovljen Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Beograd pa je že prej, ko je prišel za načelnika Vojaškega zgodovinskega inštituta general Velimir Terzić, namesto Klanjščka postavil za urednico majorko Vido Markičevo. Kasneje so, da bi pospešili pripravo novih zvezkov, prišli še trije uredniki, podpolkovnik Ivan Ferlež, major Jože Čertalič in podpolkovnik Jože

⁸ Kasneje so sklenili najpomembnejše gradivo posneti na filme. Posebna tehnična ekipa je v poznih petdesetih letih to delo opravljala več mesecev.

⁹ Za urednika VI. dela Zbornika sem bil postavljen po nekajmesečnem delu v Vojaškem zgodovinskem inštitutu. Sprejet sem bil za sodelavca, ko sem se prostovoljno javil na razpisani natečaj. Javil sem se predvsem zato, ker sem menil, da bom s tem mogel kaj prispevati k uresnitvi ciljev osvobodilnega boja in h kreptvi ugleda Slovenije v Jugoslaviji.

¹⁰ *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov*, del VI., knjiga 1.

Novak. Ni bilo več skupnega uredniškega odbora in ni bilo več sofinanciranja slovenske izdaje Zbornika.

Ko so za tisk urejali 4. in pripravljali naslednje knjige Zbornika, je pri delu honorarno sodeloval študent zgodovine Tone Ferenc. Pridno je pomagal v obsežnem delu, ki ga je bilo treba opraviti. Skupina je namreč morala pregledati več sto tisoč dokumentov in prepise primerjati z izvirnikom. Kmalu je diplomiral. Takoj se je vključil v delo v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani.

V peti slovenski knjigi Zbornika (januar-april 1943), ki je izšla leta 1960, je že navedeno, da sta bila v uredniškem odboru iz Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, ustanovljenega leto dni pred tem, Tone Ferenc in Franček Saje, drugi so bili iz skupine Vojaškega zgodovinskega inštituta v Ljubljani, urednika Ivan Ferlež in Vida Markičeva, ter polkovnik Fabijan Trgo kot odgovorni urednik iz centrale v Beogradu. Naklada se je zmanjšala na 1000 izvodov v slovenščini in 2000 v srbohrvaščini.

Toda s 6. knjigo (1961) se je kot izdajatelj in založnik slovenske izdaje pojavljal le še Inštitut za zgodovino delavskega gibanja iz Ljubljane. Vedno močnejša je bila težnja, ki so jo zastopali vodilni v Beogradu, naj Zbornik objavlja le vojaško operativne dokumente in da naj bodo to le najvažnejši med njimi, kar je pomenilo opuščanje prejšnje smeri uredniškega dela.

Kot urednik slovenske izdaje je v petih knjigah (od 7. do vključno 11. zvezka, ki je izšel leta 1964) naveden Tone Ferenc, vendar je glede izbora dokumentov od srbohrvaške izdaje nekoliko različen le 7. zvezek. Med uredniki sta navedena sodelavca Inštituta za zgodovino delavskega gibanja Slavka Gorjanova in Miroslav Luštek. Iz 12. zvezka, ki je izšel leta 1965, pa je razvidno, da je razen nove moči iz Vojaškega zgodovinskega inštituta majorja Jožeta Čertaliča pri slovenski izdaji poleg Slavke Gorjanove namesto pokojnega Luška sodelovala Zdenka Preatoni.

S 13. zvezkom Zbornika, ki je izšel leta 1969, je Inštitut za zgodovino delavskega gibanja prenehal biti založnik zbirke. Ker so prav tedaj nastale težave glede izdajanja zgodovinopisnih knjig, je na pobudo ljubiteljev zgodovine narodnoosvobodilnega boja, zlasti pa neutrudnega organizatorja tradicij NOB Milka Štolfe, nastala založba Partizanska knjiga, ki je prevzela izdajanje zbirke od 14. do 17. knjige. Slednja je izšla šele leta 1986. Slovenska izdaja Zbornika je torej časovno vedno bolj zaostajala za srbohrvaško, ki je bila leta 1975 že zaključena.

V omenjenih zvezkih so kot uredniki slovenske izdaje navedeni iz Vojaškega zgodovinskega inštituta podpolkovnica Vida Markičeva, major Jože Čertalič in podpolkovnik Jože Novak, iz Inštituta za zgodovino delavskega gibanja pa že prej omenjeni sodelavki Slavka Gorjanova in Zdenka Preatoni.

Čeprav je minilo že 45 let od izdaje prvega zvezka, slovenska izdaja vseh zvezkov Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem še vedno ni dokončana. Z namenom, da bi odpravili zamujeno priložnost in sramotno pomanjkljivost, ki je huda zlasti z znanstvenega stališča, je Obramboslovni raziskovalni center pri Inštitutu za družbene vede Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani sprejel mojo pobudo, naj bi to pomembno zbirko dokumentov slovenske vojaške zgodovine zaključili. Ob izredni zavzetosti vodje centra prof. dr. Antona Grizolda, prizadevnosti nekdanjega urednika rezervnega polkovnika Jožeta Novaka, korektorjev in urednikov Bojana Berlingarja in Leona Smerajca, tehničnega urednika generalmajorja Lada Kocijana ter drugih, ki so -

večinoma brez denarnih nagrad - pomagali, je uspelo v letu 1995 izdati 18. zvezek Zbornika, izšel pa je tudi zadnji 19. zvezek.¹¹

V poslednjem 19. zvezku Zbornika v slovenščini so objavljeni tudi dokumenti slovenskih enot, ki so jih bili vključili v 4. zvezek XII. dela Zbornika, ki objavlja dokumentarno gradivo 4. armade JA v bojih za osvoboditev Slovenskega primorja in Trsta.

Druga velika naloga slovenskega vojaškega zgodovinopisja, pri kateri je tvorno sodeloval dr. Ferenc, je bila široko zasnovana vojaška zgodovina narodnoosvobodilnega boja, ki je dobila naslov *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945* in ki je nastala ob sodelovanju skupine Vojaškega zgodovinskega inštituta v Ljubljani in Inštituta za zgodovino delavskega gibanja iz Ljubljane. Predsednik uredniškega odbora je bil Bogdan Osolnik, ravnatelj Inštituta, člani pa dr. Tone Ferenc, vodja njegovega raziskovalnega oddelka, dr. Metod Mikuž, profesor zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in dr. Julij Titl. Iz Vojaškega zgodovinskega inštituta v Beogradu (VZI) so bili člani odbora polkovnik Zdravko Klanjšček, odgovorni urednik monografije, polkovnik Ivan Ferlež in podpolkovnik Jože Novak, urednika Zbornika dokumentov in podatkov o NOV na Slovenskem, ter generalpodpolkovnik Fabijan Trgo, načelnik oddelka NOB v Vojaškem zgodovinskem inštitutu. V uredniškem odboru so bili še znani partizanski poveljniki in politični aktivisti Boris Čižmek, Albert Jakopič, Rado Pehaček in Lidija Šentjunc.

Urednik monografije je v soglasju z uredniškim odborom kot avtorje pritegnil tudi druge zgodovinarje, vendar je največji del rokopisa (štiri petine) pripravila skupina raziskovalcev VZI. K sodelovanju so bili povabljeni predvsem tisti avtorji, ki so že raziskali kako temeljno vprašanje iz tematike monografije. Med njimi je imel največji delež prav dr. Ferenc, ki je že napisal veliko tehtnih del iz zgodovine NOB. Od 1.035 tiskanih strani velikega formata osnovnega besedila monografije je prispeval 125 strani, ali več kot 8% besedila. Naj še poudarim, da sta bila pred končnim izidom recenzenta monografije univ. prof. dr. Metod Mikuž in dr. Tone Ferenc.¹²

Kljub velikemu obsegu je monografija o NOV na Slovenskem bila kmalu razgrajbljena. Dosegla je tri izdaje, skupna naklada pa je bila 17.000 izvodov. Beograd ni hotel sprejeti pobude, da bi jo prevedli v srbohrvaščino, češ da je preobsežna. Njen skrajšani povzetek je nato izšel leta 1984 kot posebna knjiga pod naslovom Zdravko Klanjšček, *Narodnoosvobodilaški rat u Sloveniji 1941-1945*. Ta povzetek je pet let kasneje izdala založba Partizanska knjiga tudi v slovenščini. Knjiga je dobila naslov *Pregled narodnoosvobodilne vojne 1941-1945 na Slovenskem*.

Kmalu po sprejetju zasnove monografije o narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem sta Vojaški zgodovinski inštitut in vojaška založba Vojno delo sprožila široko akcijo za pripravo rokopisov stotih jugoslovanskih partizanskih brigad. V okvirih takšnega načrta se je slovenska skupina raziskovalcev vojaške zgodovine dogovorila z več kot desetimi avtorji, naj pripravijo rokopise. Z njimi so bile sklenjene pogodbe in določeni roki, do katerih naj jih končajo. Toda v začetku leta 1965 sta pobudnika tega načrta nenadoma odpovedala vse pogodbe, češ da avtorji ne izpolnjujejo pogodbenih rokov.

¹¹ *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem*, knjiga 1/18, Boji na Slovenskem 1945. Ljubljana 1995; *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem*, knjiga 1/19, Boji na Slovenskem 1945. Ljubljana 1997.

¹² *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945*, str. 1146-1148.

Precej piscev je bilo pred zaključkom svojih naporov. Zgodovinski odbor komisije za razvijanje tradicij pri predsedstvu republiškega odbora Zveze združenj borcev NOV Slovenije, ki se je kasneje preimenoval v komisijo za zgodovino, je sklenil nadaljevati začetno delo. Prepričan je bil, da ni prav tako ravnati s prizadevnimi avtorji, med katerimi mnogi tudi niso bili večji, kako se je treba lotiti takšnih zahtevnih nalog. Prva knjiga je izšla že decembra 1965. To je bila monografija plodovitega, že pokojnega vojaškega zgodovinarja Stanka Petelina-Vojka *Osvoboditev Slovenskega primorja*. Recenzent tega prvenca zbirke, ki je dobila ime Knjižnica NOV in POS, je bil Tone Ferenc.

S to knjigo je komisija za zgodovino začela uresničevati obsežen načrt oblikovanja slovenskih vojaško zgodovinskih monografij. Pripravila je ambiciozen program, ki je imel dva dela. V prvem so bile monografije o bojnih poteh partizanskih enot, predvsem brigad in odredov. Drugi del je bil zamišljen kot problemski. V njem sta bili kmalu tudi dve znameniti Ferenčevi monografiji *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*, ki je izšla v Mariboru leta 1967, in *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941-1945*, objavljena v naslednjem letu prav tako v Mariboru.

Program komisije za zgodovino so tvorno podprli zgodovinarji, med njimi dr. Tone Ferenc, ki je postal tudi njen član. Komisija je delovala ob pomoči mentorjev in recenzentov, na sejah, ki jih je imela tri do štiri na leto, pa je razpravljala o izvajanju svojega programa, ob soglasju avtorjev določala mentorje in recenzente ter na podlagi njihovih izčrpnih poročil in razprave sprejemala dela v program oziroma priporočala druge ukrepe.

Komisija za zgodovino je dosledno zastopala strokovno in objektivno neoporečna stališča glede pisanja del. Od avtorjev je terjala, da uporabljajo vire in jim je vsestransko po svojih močeh pomagala. Zveza združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja je podpirala delo komisije za zgodovino. Zlasti njeni odbori skupnosti nekdanjih borcev in kasneje tudi skupnosti nekdanjih aktivistov, ki so jih sprva organizirali pri SZDL, kasneje pa so bili pri Zvezi, so veliko storili pri pripravi rokopisov in tudi glede izida posameznih monografij.

Ves čas svojega delovanja, ki traja že dvaintrideset let, je komisija za zgodovino dosledno zahtevala in branila stališče, naj bodo vse raziskave zasnovane na virih, brez propagandističnega pristopa in z vso potrebno kritičnostjo. Recenzenti in mentorji, ki jim je zaupala delo z avtorji, so bili člani komisije ali iz vrst uveljavljenih zgodovinarjev in zgodovinopiscev. Z namenom, da bi piscem, ki niso imeli dovolj izkušenj glede pisanja vojaško zgodovinskih knjig, olajšala delo, je komisija pripravila brošurico, ki jo je imenovala *Programska in metodološka načela za pripravo knjig Knjižnice NOV in POS*. Sprejela jih je na seji 22. februarja 1968 na osnovi predloga, ki ga je pripravil predsednik komisije. Štiri leta kasneje, 10. decembra 1972, ko so že stekle tudi priprave rokopisov za njeno drugo zbirko knjig z naslovom *Knjižnica Osvobodilne fronte*, pa je sprejela brošurico z naslovom *Pregledni orisi narodnoosvobodilnega boja na območjih Slovenije (Problematika in nekaj napotil)*. Napisali so jo dr. Tone Ferenc, dr. Miroslav Stiplovšek in prof. Milan Ževart. Tudi ta je bila zasnovana na enakih stališčih.

Do konca leta 1996 je imela komisija 92 sej; v zbirko Knjižnica NOV in POS je sprejela 89 knjig, v Knjižnico Osvobodilne fronte 20 del, v Malo knjižnico NOV in POS 6 knjižic, skupaj 115. Od sprejetih niso mogle iziti do konca leta le štiri. V

zaključni pripravi za sprejem rokopisov so še štiri besedila, nadaljnje tri naslove pa je komisija sprejela v svoj program in začela tudi postopek za njihov sprejem.

Dr. Ferenc je kot član komisije in ugledni raziskovalec zgodovinskega obdobja NOB koristno in neposredno vplival na delo komisije in mnogih avtorjev knjig, ki jih je komisija sprejela v svoje zbirke. V komisiji se je zavzemal za čim širšo in čim temeljitejšo obravnavo virov in dogajanj, za objektivnost v njihovem prikazovanju, brez propagandističnega pristopa, se pravi, za čim bolj strokovno in vsestransko prikazovanje in čim širše zbiranje podatkov. Za določene teme in avtorje je bilo zlasti pomembno zbiranje izjav udeležencev, nekdanjih borcev in aktivistov osvobodilnega gibanja, kajti enote narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov kot tudi organi Osvobodilne fronte ponekod zaradi razmer sploh niso mogli imeti pisnega gradiva, ali pa je bilo uničeno, izgubljeno oziroma so ga okupator in njegovi pomagači uspeli zapleniti.

Ob tesnem sodelovanju z udeleženci narodnoosvobodilnega boja in s skupnostjo nekdanjih borcev je tako nastajala njegova knjiga *Primorska pred vseljudsko vstajo 1943 - Južnoprimorski odred in Gregorčičeva brigada* (Ljubljana 1983), pa tudi tri obsežne knjige *Ljudska oblast na Slovenskem*, 1. del *Država v državi* (1987), 2. del *Narod si bo pisal sodbo sam* (1985) in 3. del *Mi volimo* (1991). Te knjige so tehtno dopolnilo podobe narodnoosvobodilnega boja, vsebujejo pa tudi vojaško zgodovinske opise, kot na primer, oris italijanske ofenzive v Ljubljanski pokrajini poleti in jeseni 1942.

Kadar je presodil, da nek avtor resno dela na svoji zastavljeni temi in da je pripravljen slediti njegovim navodilom, mu je rad pomagal. Če ga je komisija ob njegovem soglasju določila za mentorja ali recenzenta, je svojo obljubo odgovorno in vestno opravil. Piscu je bil pripravljen pomagati tudi med nastajanjem besedila in ne samo z neko več ali manj splošno oceno. Tak odnos je imel tudi do drugih ustvarjalcev vojaško zgodovinskih besedil in tudi tistih, ki niso nastajala na pobudo komisije za zgodovino. Nekatera takšna dela ji je tudi sam predlagal in jih je nato komisija sprejela v svoj program. Pripombe in opozorila, ki so mu jih posamezniki dali na njegova besedila, je sprejemal in jih je tudi upošteval, predvsem tedaj, kadar so bila tehtna in so ga prepričala.

Poudariti pa vsekakor tudi moramo, da se je dr. Tone Ferenc posvečal problematiki druge svetovne vojne na našem prostoru vsestransko in z različnih vidikov. Seznam njegovih del, ki je izredno velik, nas o tem nedvomno prepriča.

Med njimi je treba posebej omeniti knjigo, ki ji je dal naslov *Akcije organizacije TIGR v Austriji in Italiji spomladi 1940* (1977), ki je prvič nekoliko širše prikazala protifašistično dejavnost organizacije TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka) v slovenski javnosti.

K tako širokemu seznamu mu je pomagalo nekaj lastnosti, ki jih moramo vsekakor podčrtati tudi v povezavi z vojaško zgodovino. To so v prvi vrsti njegova pridnost in delavnost, natančnost in sistematičnost pri zbiranju gradiva ter širina zajemanja problemov, ki jih je obravnaval. Če k tem lastnostim prištejemo še izreden osebni spomin, ki ga je krepila tudi volja, da svojemu med drugo svetovno vojno trpečemu, povsod poniževanemu in razkosanemu slovenskemu narodu in tudi svetu prikaže zgodovinska dejstva in tako pripomore k njegovi zavesti o preteklosti in tudi vednosti za prihodnost, je njegova osebnost v osnovi očrtana.

V teku desetletij svojega dela je izkoristil sleherno priložnost, da je vestno

zbiral gradivo doma in tudi v tujih arhivih, za kar mnogi niso imeli možnosti ali pa jim te niso bile dane. Toda le človek, ki si je razvil prej omenjene lastnosti, je takšno zbrano gradivo lahko tudi uspešno izkoriščal.

Prof. dr. Tone Ferenc je dosegel najvišjo stopnjo kot zgodovinar raziskovalec in kot pedagog za obdobje druge svetovne vojne na Slovenskem.

Zdravko Klanjšček

PROFESSOR TONE FERENC AND MILITARY HISTORY IN SLOVENIA

S u m m a r y

Professor Tone Ferenc's seventieth anniversary and more than four decades of fruitful professional work as a historian seem an appropriate occasion for a wider presentation of his prolific military historiography. His work presents an important contribution to the military history of the struggle for national liberation during the Second World War in Slovenia.

Military historiographers were very active already during the National Liberation War. Their activities, which became the basis for military history, were planned by the Scientific Institute of the Slovenian National Liberation Council. The Institute is credited for the preservation of an extensive archive material essential for any subsequent research work.

The collection of material was continued by the Museum of National Liberation. As a student, Tone Ferenc participated in the publication of Volume 6 of the *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov (Miscellany of the Documents and Data on the National Liberation War of the Yugoslav Peoples)* which was dedicated to Slovenia. The request by the Institute for Military History (IMH) from Belgrade, to take over the military archive material was refused. The IMH published the first four volumes of the Miscellany also in Slovene. Later, when the publishing of the miscellany was taken over by the Institute for the History of the Workers' Movement, Ferenc was the editor of Volumes 7 to 11 in Slovene. After the elapse of forty-five years since the first Slovenian publication of the Miscellany, the latest, Volume 19, is finally in print.

Another huge task for military historiography was the preparation of a comprehensive monography entitled *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945 (National Liberation War in Slovenia 1941-1945)*. Ferenc, who was a member of the editorial board, contributed to the monography 125 of the total of 1035 pages of text. He was also its reviewer, together with Professor Metod Mikuž.

After the publishing programme of brigade monographies had been discontinued at federal level in 1965, this was continued by the Commission for History at the Republic Committee of the League of the National Liberation War Veterans of Slovenia (ZZB NOVS). Ferenc, who was also a member of the Commission, reviewed the first book *Osvoboditev Slovenskega primorja (The Liberation of the Slovenian Littoral)* by Stanko Petelin - Vojko.

The series *Knjižnica NOV in POS (The Library of the National Liberation War and the Slovenian Partisan Detachments)* showed combat routes of partisan brigades and detachments. The second part dealt with related questions. Two of Ferenc's well-known books, *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943 (Capitulation of Italy and the National Liberation War in Slovenia in Autumn 1943)* and *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941-1945 (The Nazi Denationalization Policy in Slovenia 1941-1945)* were published with this programme.

After the inauguration of *The library of the National Liberation War* series, Dr Tone Ferenc, Dr Miroslav Stiplovec and Dr Milan Ževart wrote the brochure *Pregledni orisi narodnoosvobodilnega boja na območjih Slovenije; Problematika in nekaj napotil (An Outline Review of the National Liberation War on the Slovenian Territory; The Problematics and Some Guidelines)*. By the end of 1996, 89 books were published in the *Library of the National Liberation War and Slovenian Partisan Resistance* series, bringing the total to 115. Dr Ferenc kept creative professional contacts with various committees of the Second World War veterans and activists. As a result of their cooperation the books *Primorska pred vseljidsko vstajo (Slovenian Littoral prior to the 1943 General Popular Uprising)*, were written as well as three volumes of the monography *Ljudska oblast na Slovenskem (People's Power in Slovenia)*.

His dedication to the Second World War related topics was multifaceted. Mention should also be made of his book *Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940 (Actions by the TIGR (Trieste - Istria - Gorizia - Rijeka) Organisation in Austria and Italy in Spring 1940)*.

Dr Tone Ferenc can be considered the highest authority, as a historian, researcher and pedagogue, for the Second World War in Slovenia.